

Додаток А

Університетська система освіти: структура основних проблем та зацікавлених сторін

Соціально-економічні перетворення в Україні зумовлюють зміни і у галузі освіти. Поруч з формуванням нових форм взаємодії суб'єктів господарської діяльності спостерігається і розвиток нових форм організації у сфері надання послуг, у тому числі освітніх.

Як цілком справедливо зазначає О.М. Пехота, “створення альтернативних типів шкіл, визнання за школою права мати свій неповторний образ, працювати за авторськими програмами потребують вчителів з інноваційним мисленням, здатних усвідомлено взяти на себе відповідальність як за особистість іншої людини, що постійно розвивається, так і школи як системи, що теж перебуває у розвитку” [74, с. 108-109].

Наведемо недоліки й ситуації, які не задовольняють професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів, що існують у регіоні, учнів старших класів та всіх інших людей, які зацікавлені у результатах роботи вищої школи.

1. Неможливість дієво впливати на зміни організації навчально-виховного процесу, навчальних планів у діючому вищому навчальному закладі, тобто неможливість самореалізації, втілення власних уявлень та досвіду.

2. Застарілість структури частини курсів, навчальних планів та їх невідповідність сучасним соціально-економічним змінам в Україні.

3. Зміна статусу вищого навчального закладу з інституту на університет, як правило, ніяк не відчувалась, не відбилась у свідомості професорсько-викладацького складу.

4. Відсутність та незнання ні короткострокової, ні довгострокової стратегії та концепції діяльності вищого навчального закладу, заходів та планів їх розвитку для адаптації до соціально-економічних змін у суспільстві.

5. Існування традиційної для регіону, жорстко зорієнтованої та моноспрямованої вищої технічної освіти з чітко визначеними пріоритетами індустріалізації суспільства.

6. Відсутність у керівництва вищого навчального закладу усвідомлення тенденцій комерціалізації, в першу чергу, вищої школи, рис, знань та навичок менеджменту, непередбачливе ставлення до потреб підвищення конкурентоспроможності як закладу освіти, так і випускників до формування ринку освітніх послуг.

7. Відсутність сучасних напрямів підготовки та спеціальностей, за якими важлива підготовка фахівців у регіоні.

8. Недостатня якість випускників вищого навчального закладу, яка зумовлена, перш за все, невідповідністю структури навчальних планів і, як слідство, знань, навичок та вмінь сучасним характеристикам, кваліфікації фахівця з вищою освітою.

9. Невідповідність темпів змін, розвитку традиційних вищих навчальних закладів динамічним, трансформаційним процесам соціально-економічних відносин в Україні.

10. Невідповідність умов навчання студентів у традиційних вищих навчальних закладах сучасним потребам та вимогам до навчання, формування гармонійно розвинутої та високоосвіченої людини.

11. Випереджальний характер соціально-економічних перетворень в Україні порівняно з консерватизмом та інерційністю системи вищої освіти.

За характером перелічені недоліки можливо згрупувати як об'єктивні: 5, 7, 8, 9, 10, 11, так і суб'єктивні: 1, 2, 3, 4, 6. Тому можливо узагальнити висвітлені недоліки та незадоволення у формі проблем, що виникли та потребують оперативного та цілеспрямованого вирішення, розв'язання:

1) недостатня якість випускників вищого навчального закладу та їх невідповідність кваліфікаційним вимогам, які висуває суспільство у період (у процесі) докорінних соціально-економічних перетворень в Україні;

2) низька конкурентоспроможність випускників університетів на ринках праці: регіональному, всеукраїнському – національному та міжнародному – всесвітньому;

3) вузький, одноманітний та застарілий перелік напрямків та спеціальностей підготовки у регіоні;

4) відсутність осередку найсучаснішої вищої освіти з пріоритетом задоволення потреб особистості у відповідності до традицій, умов та ресурсних обмежень регіону;

5) підготовка фахівців з вищою освітою, які не спроможні гармонізувати себе у суспільстві, знаходити власне місце в житті, яке їх задовольняє, в умовах соціально-економічних перетворень в Україні.

Особи та установи, що зацікавлені у розв'язанні наведених проблем:

1) викладачі та нове покоління професорсько-викладацького складу діючих вищих навчальних закладів;

2) старшокласники регіону, майбутні абітурієнти;

3) батьки учнів старших класів;

4) замовники, керівники фірм, установ, організацій, що виникли та змінюються під впливом соціально-економічних перетворень в Україні;

5) вище політичне керівництво регіону, яке відчуває гостру потребу у прикладах позитивних зрушень у соціальній сфері у відповідь на соціально-економічні перетворення в Україні;

6) випускники вищих навчальних закладів;

7) студенти вищих навчальних закладів;

8) керівництво традиційних вищих навчальних закладів;

9) керівництво інноваційних вищих навчальних закладів.

Визначені проблеми можна згрупувати у відповідності до задоволення потреб, які потребують пріоритетного вирішення (табл. А.1).

Таблиця А.1

Взаємозв'язок проблем та зацікавлених сторін

№	Зацікавлені сторони	Проблеми				
		1	2	3	4	5
1	Викладачі			+	+	
2	Абітурієнти			+		+
3	Батьки			+	+	
4	Замовники	+				+
5	Політичне керівництво		+		+	
6	Випускники		+			+
7	Студенти		+		+	
8	Керівництво традиційних ВНЗ	+	+			
9	Керівництво інноваційних ВНЗ				+	+
Вагомість чи пріоритетність формулювання проблеми		2	4	3	5	4

Виходячи з наведеного матеріалу, можна констатувати, що найбільш першочерговою, пріоритетною є проблема створення осередку вищої освіти. Досвід свідчить, що більш ефективним шляхом розв'язання цієї проблеми є утворення нового вищого навчального закладу, а не трансформація, модернізація одного з існуючих [21, с. 111; 33, с. 13].

Виникає природне запитання: яким повинен бути нещодавно утворений вищий навчальний заклад? Цілком природною є відповідь, що такий заклад повинен своїм утворенням, існуванням, функціонуванням та розвитком забезпечувати розв'язання чотирьох проблем другого плану, що були наведені вище. Це і є задачі, які стоять перед новим вищим навчальним закладом.

Відзначимо, що наведені задачі постають як перед нещодавно створеними, так і перед традиційно існуючими вищими навчальними закладами, оскільки вони змушені працювати в нових умовах, в умовах ринку освітніх послуг, який неухильно формується у всіх регіонах України.

Класична форма організації навчального процесу в університеті як в закладі, який спрямовує свою діяльність на надання широкої освіти, готує та формує універсалістів, які за визначенням зорієнтовані на швидку адаптацію до актуальних сфер професійної діяльності, потребує адекватних змін та доповнення у відповідь до змін у динамічному суспільстві. Але динамізм та докорінність змін соціально-економічних відносин у суспільстві можуть бути адекватно сприйняті та впроваджені у навчально-виховний процес університету тільки за певних умов.

По-перше, ті формування, структури у суспільстві, які потребують випускників університетів і які є споживачами продукції (випускників) університетів і де відчуваються зміни у суспільстві, повинні бути невід'ємною складовою сучасних університетів, безпосереднім учасником навчально-виховного процесу, суб'єктом педагогічної діяльності.

По-друге, університети самі базують свою діяльність, є споживачами випускників середніх шкіл, інших закладів освіти попереднього рівня підготовки. І від рівня підготовки абітурієнтів у значній мірі залежить успішність виконання завдань власне університетом.

По-третє, навчання та виховання студентів відбувається не лише у стінах університетів, але й в інших інституціях. Це бібліотеки, Internet-клуби та кафе, театри, музеї, галереї сучасних та традиційних мистецтв, обсерваторії, планетарії, спортивні секції, басейни, зали, бази відпочинку та інші.

Все це спрямовує на використання кваліфікованого кадрового потенціалу та організаційно-педагогічних можливостей цих організацій, установ та структур у сучасній інноваційній організації навчально-виховного процесу. Фактично іде поступове розширення та розвиток ідеї створення навчально-виробничих, навчально-наукових, навчально-культурних комплексів. Ми дійшли висновку, що сучасний університет повинен виконувати функцію ядра, яке кристалізує, є каталізатором формування університетської системи освіти.

Спираючись на вищенаведене, можливо зробити попередні висновки щодо перспектив розвитку регіону. Потрібно:

- 1) утворити новий вищий навчальний заклад, спочатку у формі структурного підрозділу, а потім як самостійний університет;
- 2) організувати та сформулювати університетську систему освіти (програму дій);
- 3) організувати інноваційний навчально-виховний процес в університетській системі освіти.

Масштабність та значущість визначеної проблеми, сформульованих задач і є обґрунтуванням актуальності та важливості розробки та впровадження концептуальної організаційно-педагогічної моделі університетської системи освіти, здатної задовольнити вільний вибір шляхів індивідуального розвитку особистості, адаптивної до традицій, умов та ресурсних обмежень регіону. Тобто визначенням мети цього дослідження і є інноваційна організація навчально-виховного процесу в університетській системі освіти, яка зорієнтована на вільне задоволення індивідуальних потреб особистості, на здобуття вищої гармонійної професійної освіти і адаптивної до традицій, умов та ресурсних обмежень регіону.

На нашу думку, концептуальна організаційно-педагогічна модель є своєрідним образом бажаного як майбуття університету з компонентами педагогічного оточення, так і умов, засобів, тенденцій, принципів та технологій, шляхів досягнення майбутнього стану, тобто його розвиток.

Сучасні соціально-економічні перетворення у регіонах України відбуваються нерівномірно. Це є природним слідством різного рівня розвитку промисловості, аграрного комплексу, політичної активності громадян, соціальної культури, різноманіття закладів освіти, культури, спорту, комунікаційної інфраструктури, природних ресурсів та традицій.

В той же час спостерігається маятниковий характер у визначенні та впровадженні пріоритетів розвитку від авторитарного до демократичного устрою, президентсько-парламентської моделі організації держави та іншого. Для більшості процесів залишаються невизначеними та неконкретизованими етапи чи стадії розвитку від побудови, через еволюцію, і до вдосконалення.

Можливо, що на той час, у 1991 році, така стратегія недостатньої конкретики була єдино доречною, що саме й дозволило досягти широкого консенсусу. Адже

краще мати консенсус щодо нечіткого плану дій, шляхів досягнення позитивних змін, ніж сперечатися щодо точно визначених планів та термінів.

На певному етапі ця початкова неконкретність перестає бути основою для консенсусу і перетворюється на джерело суперечок. Але покоління молодих людей, що народились за сімнадцять років до здобуття Україною незалежності не в змозі чекати. Здобувши перемогу у конкурентній боротьбі при вступі до вищих навчальних закладів та отримавши майже перший у своєму житті престижний статус, це статус студента, вони очікують на подальший успіх. Все частіше молоді люди роблять власний вибір, визнають, що їх краще майбуття цілком залежить від власних зусиль на шляху здобуття високоякісної вищої освіти.

Молоде покоління краще, ніж попередники, спроможне швидко адаптуватись до динамічних змін у суспільстві. Все вочевидь стає протиріччя між традиційною організацією навчального процесу у вищих навчальних закладах та вимогами суспільства до якості їх випускників. Тобто різний ступінь готовності до змін у пріоритетах, визначенні якостей, у перспективних напрямках підготовки, у бажанні та можливості до саморозвитку професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної бази та організаційної структури університетів, нормативно-правової та законодавчої основи у державі зумовлює потребу у своєчасному вирішенні проблеми. Проблеми визначення концепції та організаційно-педагогічної моделі розвитку університетської освіти. Моделі, що адекватно враховує регіональну нерівність, наявність умов, ресурсів та традицій.

Особливість сучасного етапу вирішення проблеми полягає в тому, що визначення моделі, чинників та умов, різноманітних аспектів впливу відбувається фактично у надрах традиційної моделі.

Враховуючи всеохоплюючий характер соціально-економічних перетворень та всесвітні тенденції, що мають глобальний характер, в концептуальну основу вирішення зазначеної проблеми, на наше переконання, слід покласти стратегічний напрям, який визнано ООН як стратегію розвитку цивілізації. Це стратегія сталого розвитку як напрям майбутнього прогресу, що задовольняє потреби сьогодення, не приносячи при цьому в жертву здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [78, с. 4].

Класична педагогічна теорія вважала аксіоматичною основою першочерговість, пріоритетність теоретико-методологічного дослідження нових педагогічних систем з поетапним всебічним експериментальним їх дослідженням та, нарешті, широким впровадженням здобутих ґрунтовних результатів. Це безумовно вимагало певного часу. Адже динамічність сьогодення де-факто впроваджує технологію паралельного існування навіть в межах одного закладу, не кажучи за регіон та країну, декількох моделей організації педагогічної системи. Як слушно зауважує О.П. Дем'янчук, спостерігається процес конкурентної боротьби інноваційних та традиційних моделей розвитку педагогічних систем, що вже є своєрідним джерелом як внутрішніх, так і зовнішніх зрушень як виклик на суспільні перетворення [21, с. 108].

У глобальному значенні стратегію сталого розвитку все частіше пов'язують з умовами конкретних територій, місцевістю. Це пов'язано з неможливістю вибудови загальної та єдиної для усіх країн, регіонів конкретної чи завершеної моделі розвитку, що природно та свідчить про неможливість узагальнення безлічі тонкощів, нюансів та особливостей кожної конкретної місцевості. Тобто на тлі всезагальності концепції сталого розвитку вибруньковуються унікальні, конкретні моделі сталого регіонального розвитку, які найефективніше враховують місцеві особливості. Саме врахування місцевих особливостей і є основою наукового забезпечення сталого характеру розвитку університетської освіти. Тобто організаційно-педагогічна модель розвитку університетської освіти має концептуальне значення, вимір, носить відкритий характер, що дозволяє ефективно адаптувати теоретичні та методичні положення до мінливих умов, спиратися на наявні та обмежені ресурси, на традиції та враховувати місцеві особливості. Експериментальне дослідження інноваційних теоретико-методичних положень, що слугуватиме основою моделі, відбувається одночасно з формуванням, визначенням самої моделі, її елементів та взаємозв'язків між ними. При цьому достовірність та ефективність впроваджених інноваційних організаційно-педагогічних заходів, моделі знаходить підтвердження в окремих, суспільно відомих рішеннях. В умовах конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг, що невідворотно формується в Україні, саме конкурентні переваги природним чином забезпечують впровадження інноваційної організаційно-педагогічної моделі з обов'язковою

адаптацією до конкретних умов, що діють у вищих навчальних закладах. Тобто впровадження інноваційної організаційно-педагогічної моделі неможливо без значних творчих зусиль з боку власного адміністративного та професорсько-викладацького персоналу. Процес впровадження потребує зусиль значної кількості фахівців і перш за все розрахований на всіляку підтримку неповторною творчою особистістю фахівців, їх мотивованого вибору. А саме вибір зумовлює потребу у створенні умов для здійснення свободи вибору.

В перехідному періоді, коли лише поступово формуються положення та умови, що задовольняють потреби особистості і через неї саме суспільство, свобода вибору адміністративного та професорсько-викладацького персоналу університетів уособлює впровадження принципів ринкових відношень. Будучи поєднано на засадах цілепокладання з положеннями концепції сталого розвитку, на наше глибоке переконання, свобода вибору є єдино можливою основою консенсусу до загального принципу розвитку. Цей принцип визначають як принцип кормчого [61]. Кормчого, що не протистоїть силам природи, а лише використовує їх для досягнення своєї мети, оскільки у нього в руках знаходиться кермо для управління напрямком руху, досягнення мети. У своїх діях кормчий спирається як на досвід, так і на знання законів природи, на здоровий глузд, народну мудрість, що відбивається у прислів'ях. Ми розподіляємо точку зору щодо єдності та всеохоплюючої сутності фундаментальних законів та народної мудрості, яка відображена у прислів'ях.

Наведемо деякі закони:

Фізика: на кожну силу діє протисила, яка дорівнює їй по величині та протилежна за напрямком; закон рівності дії та протидії, третій закон Ньютона;

загальний закон збереження імпульсу – для системи, яка складається з будь-якого числа тіл, сумарний імпульс системи залишається постійним, якщо тільки зовнішні сили відсутні;

закон збереження механічної енергії – при відсутності тертя і при дії лише сил пружності та тяжіння сумарна потенційна і кінетична енергія тіла чи системи тіл залишається у всіх випадках постійною;

закон чи принцип збереження енергії – енергія тіл залежить від їх швидкостей, положення, температури, форми, хімічного складу і таке інше. Зміна енергії тіл відбувається або за рахунок роботи, яка здійснюється цими тілами, або за рахунок передачі енергії іншим тілам. Якщо ми розглядаємо усі тіла, які беруть участь у процесі, то повна енергія їх залишається незмінною;

сума струмів у вузлі дорівнює нулю, перший закон Кірхгофа;

тіло знаходиться у стані рівноваги, якщо сума проекцій усіх діючих на нього сил на кожне з обраних напрямлень збалансована, тобто дорівнює нулю.

Хімії: ніщо не виникає з нічого та не зникає безслідно.

Економіки: баланс обліку завжди дорівнює нулю.

Теорії автоматичного регулювання: принцип зворотного зв'язку. Хижацька експлуатація природи призвела до того, що за усіма закономірностями зворотного зв'язку природа зараз мстить нам.

Конфліктології: на кожного розумного – по дурню.

Екології: закон бумеранга, який чітко відображає зворотний зв'язок у взаємодії людини і природи, чи закон П. Дансеро, зворотного зв'язку взаємодії людини-біосфери, чи закон Б. Коммонера, що “ніщо не дається даремно”.

Ми погоджуємося з думкою Б. Коммонера, “...глобальна екосистема являє собою єдине ціле, у межах якого ніщо не може бути виграно чи втрачено і яке не може бути об'єктом всезагального покращення: все, що було вилучено з неї людиною працею, мусить бути повернено. Сплати по цих векселях неможливо уникнути; вона може бути лише відстрочена” [81, с. 143].

Соціології: закон демографічного насичення. Відповідно до цього закону кількість народонаселення завжди мусить відповідати максимальній можливості підтримувати його життєдіяльність;

закон соціально-економічної рівноваги. Суспільство розвивається до тих пір і настільки, наскільки зберігає рівновагу між своїм тиском на середовище і поновленням цього середовища – природним і штучним.

Узагальнюючи, наведемо як висновок думку І.Р. Пригожина: “Досвід, що накопичений, дозволяє стверджувати, що наука виконує деяку універсальну місію, що узагальнює взаємодії не лише людини і природи, але і людини з людиною” [77, с. 47].

Таблиця А.2

Кількість студентів у розрахунку на 10 тисяч жителів по регіонах

Регіони	Роки				% зміни
	1980	1985	1990	1995	
Всього в світі	115	125	130	143	24,6
Розвинуті країни	307	321	360	411	33,8
У тому числі:					
Північна Америка	530	519	554	554	4,6
Азія / Океанія	210	204	237	340	61,5
Європа	118	229	263	329	74,4
Країни перехідного періоду	296	274	260	260	-12,1
Менш розвинуті країни	50	67	71	82	64,8
Найменш розвинуті країни	17	23	23	30	77,2

Таблиця А.3

Розрахунки на 1 студента дол. США [12, с. 35]

Регіони	Кількість країн	Роки	Всі рівні	Дошкільна, початкова і середня освіта	Вища освіта
Всього у світі	130	1985	683	532	2011
		1995	1273	1052	3370
Розвинуті країни	22	1985	2344	1982	3498
		1995	4979	4636	5936
Країни перехідного періоду	26	1985	571	473	666
		1995	432	377	457
Менш розвинуті країни	65	1985	101	74	602
		1995	217	165	967
Найменш розвинуті країни	17	1985	34	25	299
		1995	33	26	252

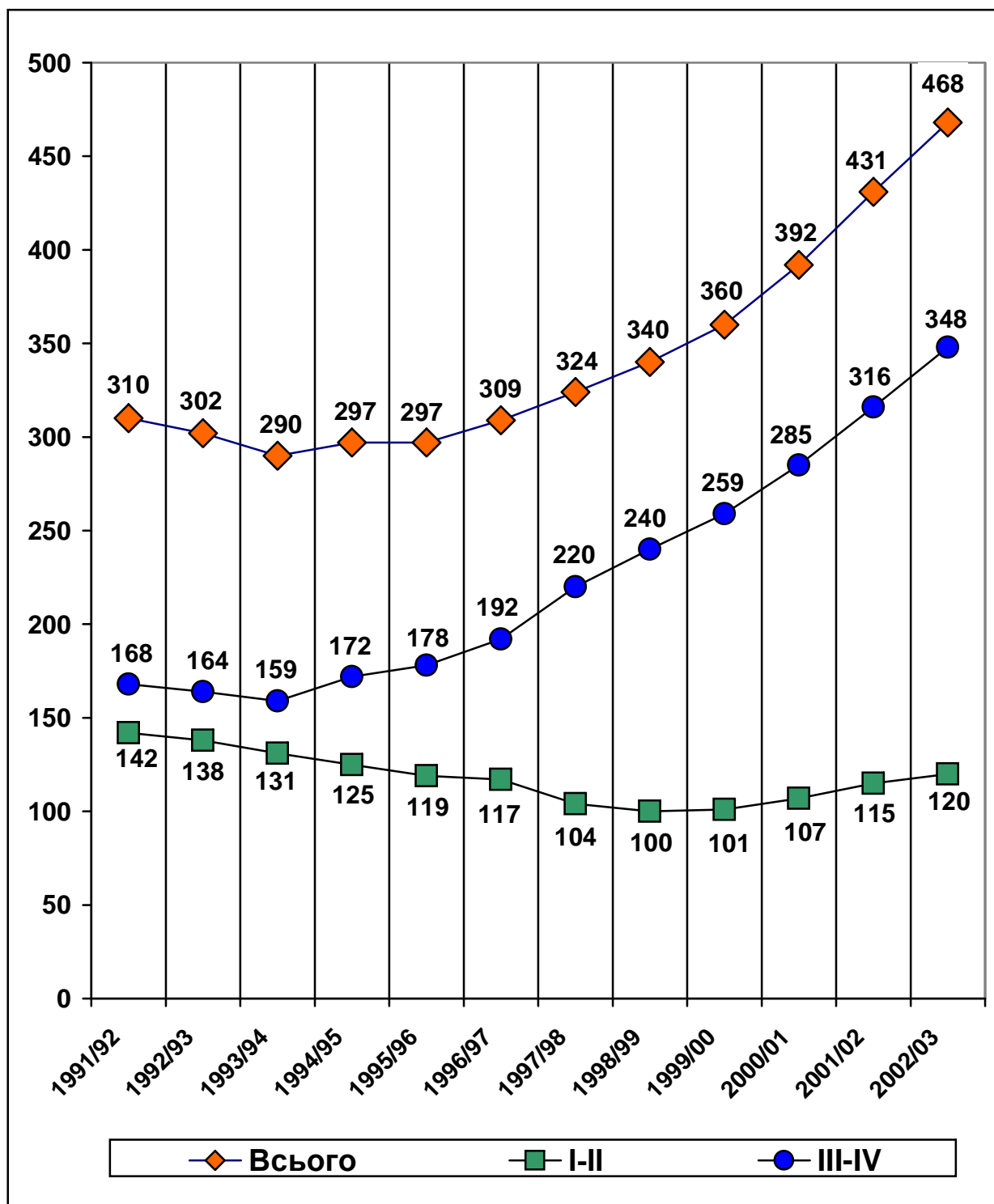

Рис. А.1. Динаміка кількості студентів вищих навчальних закладів з розрахунку на 10 тис. населення України (на початок навчального року) [22]